

"Шукачі правди і свободи"
Долтавці – учасники Кирило-
Мефодіївського товариства

Управління культури Полтавської
обласної державної адміністрації

Полтавська обласна бібліотека для
юнацтва ім. Олесь Гончар

"Шукачі правди і свободи"

Полтавці – учасники Кирило- Мефодіївського товариства

Бібліографічні нариси

91.9 : 63.3(4Укр)5
Ш 79

Упорядник : *Надія Михайлівна Требіна*

"Шукачі правди і свободи": полтавці – учасники Кирило-Мефодіївського товариства : біобібліографічні нариси / упорядник Н. М. Требіна; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. О. Гончара. – Полтава, 2015. – 32 с.

У посібнику йдеться про наших земляків – учасників Кирило-Мефодіївського товариства. У рік 170-річчя від часу створення політично-просвітницького братства згадаймо поіменно тих, хто прагнув до свободи думки, совісті і слова, поширення освіти в Україні.

Посібник адресований вчителям, студентам, старшокласникам, бібліотекарям, краєзнавцям.

З М І С Т

Кирило-Мефодіївське братство: мета, види, наслідки діяльності.....	4
Андрузький Г. Л.....	7
Гулак М. І.....	10
Маркович О. В.....	14
Навроцький О. О.....	17
Пильчиков Д. П.....	20
Посяда І. Я.....	22
Савич М. І.....	25
Тулуб О. Д.....	28

Кирило-Мефодіївське братство: мета, види, наслідки діяльності

*В історії з Кирило-Мефодіївським братством
цар Микола I побачив ні більше, ні менше
як намір відрізати Україну від Росії
й відновити часи гетьманства.*

Д. Дорошенко, український історик.

Кирило-Мефодіївське товариство, Україно-слов'янське товариство, Кирило-Мефодіївське братство – таємна організація, що виникла в традиції українського визвольного й автономістського руху, представленого, зокрема, "Малоросійським тайним товариством", "Харківським гуртком української молоді", гуртком "Київська молодь". Було одним з проявів піднесення національного руху в усіх українських землях, активізації загально-слов'янського руху під впливом визвольних ідей Заходу періоду назрівання загальноєвропейської революційної кризи – "весни народів". Членами товариства, які називали себе "братчиками", стали вихованці і співробітники Київського та Харківського університетів. Провідну роль серед них відігравали Т. Шевченко, М. Костомаров, полтавці М. Гулак, О. Маркович, Д. Пильчиков, І. Посяда та інші.

М. Костомаров, В. Білозерський, М. Гулак підготували статут Кирило-Мефодіївського товариства. М. Костомаров був також автором програмного маніфесту товариства – "Книги буття українського народу". "Книга" була історико-політичним твором, в якому висвітлювалися істотні події української історії, накреслювалося вирішення кардинальних суспільно-політичних проблем.

Статут Кирило-Мефодіївського товариства – один з основних документів, розроблений "братчиками". Його автор – М. Костомаров, співавтори – М. Гулак, В. Білозерський. Складається з двох частин, перша має назву "Головні ідеї", друга – "Головні правила товариства". У першій частині викладені основні політичні ідеї. Попри відсутність у ній чіткого формулювання про створення слов'янської федерації, саме про неї йдеться в шести її пунктах.

Друга частина більш детально розроблена і присвячена засадам діяльності самої таємної організації.

Таблиця, що наводиться нижче, зримо покаже діяльність товариства

Роки існування	Причини виникнення	Мета діяльності та основні ідеї	Види діяльності кирило-мефодіївців	Наслідки діяльності
Січень 1846 р. – березень 1847 р.	<ul style="list-style-type: none"> - Поширення в Україні передових західно-європейських ідей; Жорстокий самодержавний режим царя Миколи I 	<ul style="list-style-type: none"> - Побудова майбутнього суспільства на засадах християнської моралі шляхом здійснення низки реформ; - Створення демократичної федерації слов'янських народів, очолюваної Україною, на принципах рівності й суверенності, знищення царату та скасування кріпосного права і станів; - Встановлення демократичних прав для громадян; - Зрівняння всіх слов'янських народів у правах щодо їхніх національних мов, культур та освіти. 	<ul style="list-style-type: none"> - Поширення ідеї братства через розповсюдження програмних документів, прокламацій ("До братів-українців", "До братів-великоросів і поляків"), творів Т. Г. Шевченка; - Наукова діяльність: виступи з лекціями в навчальних закладах Києва; - Збирання коштів на видання популярних та нових книг (зокрема, П. Куліш підготував перший підручник з історії України "Повість про український народ", виданий 1846 р.); - Проект запровадження в Україні широкої мережі початкових навчальних закладів 	<ul style="list-style-type: none"> - Кирило-мефодіївське братство було розгромлене жандармами за доносом студента О. Петрова навесні 1847 р.; - Було заарештовано 12 постійних учасників братства; - Покарання відбували у різних місцях Російської імперії.

У березні 1847 року товариство було розгромлене жандармами. Поліції вдалося виявити 12 членів законспірованої організації. Власті уникали оцінок товариства як прояву національного руху в Україні, застосовували витончені методи психологічної обробки до Г. Андрузького, В. Білозерського, домагаючись зміни ними своїх попередніх свідчень щодо характеру і цілей товариства. Зберігалася в таємниці первинна назва, яку політична поліція дала заведеної на братчиків слідчій справі "Об Україно-Славянском обществе". Щоб приховати суть ідеології й мету діяльності товариства, Третій відділ почав представляти його як "Кирило-Мефодіївське", тобто під назвою, яку використовував М. Костомаров для того, "щоб перед кожним урядом покришка була".

Міністр народної освіти вимагав від учених, зокрема, "аби вони розмірковували якомога обережніше там, де йдеться про народність чи мову Малоросії та інших підвладних Росії земель, не даючи любові до батьківщини переваги над любов'ю до вітчизни, імперії, позбавляючись усього, що може шкодити любові до останніх..., щоб усі висновки вчених і авторів схилилися не до піднесення окремо Малоросії, Польщі та інших країн, а Російської імперії в сукупності народів, що її складають".

Український історик Михайло Грушевський (1866–1934), ознайомившись з матеріалами слідчої справи кирило-мефодіївців, підсумував їхню діяльність так: "Ціле покоління української інтелігенції стояло під впливом роботи сеї київської лабораторії", "...гадки і плани кирило-мефодіївців пішли широко в громадянство".

Державний діяч, публіцист Симон Петлюра (1879–1926) разом зі співробітниками часопису "Украинская жизнь" наголошував, що український рух цілком виходить із стадії неясних устремлінь і кристалізується у програмі першої політичної організації – Кирило-Мефодіївського братства.

А академік Сергій Єфремов (1876–1939) навіть почув у діяльності кирило-мефодіївців "перший голосний крик збудженої до життя української нації", яка їхніми устами проголосила своє прагнення до здійснення політичних ідеалів державності.

Література

Настенко-Капалет Л. Їх було дванадцять? Кількість кирило-мефодіївців змушує по-новому глянути на роль Т. Шевченка в цьому політично-просвітницькому братстві / Л. Настенко-Капалет // Україна молода. – 2015. – 12 берез. – С. 8.

Симоненко Р. Г. Кирило-Мефодіївське товариство, Україно-слов'янське товариство, Кирило-Мефодіївське братство / Р. Г. Симоненко // Енциклопедія історії України : в 10 т. – К., 2007. – Т. 4: Ка–Ком. – С. 297–298.

Дорошенко Д. Нарис історії України. – К., 1992. – Т. II. – С. 280–283.

Симоненко Р. Г. Кирило-Мефодіївського товариства статут / Р. Г. Симоненко // Енциклопедія історії України : в 10 т. – К., 2007. – Т. 4: Ка–Ком. – С. 298.

Києво-Мефодіївське товариство // Історія України: нове бачення : навчальний посібник. – К., 2000. – С. 164–165.

Кирило-Мефодіївське товариство: [участь в ньому полтавців] // Полтавщина : енциклопедичний довідник. – К., 1992. – С. 343; Полтава : історичний нарис. – Полтава, 1999. – С. 87–88.

АНДРУЗЬКИЙ Георгій (Єгор, Юрій) Львович

(07.06.1827, с. Вечірки Пирятинського повіту
Полтавської губернії – рік смерті невідомий) –
громадсько-політичний діяч, юрист, поет.

Народився в багатодітній родині відставного майора, дрібного поміщика, власника ста кріпаків. Після навчання у шляхетному пансіоні Першої Київської гімназії, де він перебував з 12-річного віку, 1845 року Георгій вступив на юридичний факультет Київського університету.

За рік до арешту Георгій познайомився з Т. Шевченком, на честь приїзду якого до Києва, написав віршоване привітання "Скажи мені, батьку, що діється з нами...":

Кобзар на могилі
На руку схилився, співа
Віковічну славу та волю святую,
Високою волю, козацькою тую,
Що придбав Богданко!
Подай руку, ненько,
Ходім! Ми ще знайдем щире серденько,
Засміємось до свого загину,
Не всі ще забули святу Україну.

Тарас Григорович схвалив поезію юнака і після цього він без "вольної думки уже не міг написати по-малоросійськи і двох рядків".

Вісімнадцятирічним став членом Кирило-Мефодіївського товариства. Під впливом творів Т. Шевченка Георгій прийшов до думки, що республіканська форма правління "краща за монархію", проте переконання його були нестійкими і він боявся засуджувати монархічний лад. Андрузький поділяв основні положення програмного документа товариства "Закон Божий. Книга буття українського народу", але розробив у 1846–1847 рр. два проекти

Конституції: "Проект досягнення можливого ступеня рівності і свободи (переважно у слов'янських землях)" та "Ідеал держави".

Ці проекти, зошит віршів були вилучені 30 березня 1847 року і долучені до справи. У висновку співробітників III відділу, датованому 12 квітня 1847 року, йшлося про те, що вірші Андрузького написані переважно "малоросійським наріччям", деякі з них сповнені "вольних" думок.

Георгія було заарештовано, на слідстві він дав такі свідчення, завдяки яким заслужив поблажливість властей. Ось деякі з його свідчень на допиті у III відділі щодо Т. Шевченка:

"Костомаров не преминул явиться к великому поэту; великий поэт не преминул высказать свое духовное падение. Свои "Кавказ", "Сон", "Послание к землякам" он привез из Петербурга; последнее высказывает, что еще был поэт, но уже не тот; Костомаров приглашал его к себе на вечера, и тут Шевченко читал свои пасквили; помню, был я на одном вечере, читался "Кавказ", я морщился, Костомаров зевал, но Шевченка превозносили до небес.

Пасквили свои, привезенные из Петербурга, впоследствии он сам не одобрял, но не знаю почему их не уничтожил".

Микола Костомаров не міг не згадати в "Автобіографії" брехливі свідчення Георгія на слідстві проти нього, так як вони ставили викладача університету під удар властей :

"Здесь я встретил другого студента, Андрузского, уже не в звании обвинителя, но в качестве соучасника, по неизвестной мне причине привлеченного к следствию. Этот студент, молодой, низенького роста и с большими глазами, написал в своем обо мне показании множество самых ужасных и до крайности нелепых вещей; между прочим, обвинял меня в намерении восстановить Запорожскою Сечь; но когда его показание было прочитано, и я при нем объявил что все это ложь и бред больного воображения, он заплакал и произнес: "Все это ложь, я сознаюсь в этом".

Після арешту Георгія було виключено з університету і дозволено закінчити курс наук в імператорському Казанському університеті. З 1848 року він служив у Петрозаводську. Андрузький залишився вірним своїм ідеалам. Він писав вірші громадянського звучання – такі, як "Україні", "Чи ж то в панів спина болить?", "Була колись годинонька", "Не плачте, ріднесенька мамо" та інші. Були в нього й публіцистичні твори, в яких він висловлював антикріпосницькі настрої, відстоював рівність, свободу, ідеали республіканського правління.

За непокірливий характер Георгій був відправлений в Оленецьку губернію під суворою нагляд. В доносі губернатора Оленецької губернії шефу жандармів графу Орлову йшлося: "Андрузский, как упорный малоросс, остался при тех же нелепых и преступных мыслях, которые обнаруживал в учрежденной в 1847 году под начальством Вашей комиссии, в которой я имел честь находиться".

Серед вилучених у Андрузького вже на засланні паперів були щоденникові записи, українські народні пісні, поезії Т. Шевченка, власні вірші

"неблагонадежного содержания", проект конституції республіки. В доповідній записці на ім'я Миколи І генерал Дубельт запропонував: "Как человека не исправившегося... заключить в Шлиссельбургскую крепость".

Георгія посадили до Шліссельбурзької фортеці, а потім ув'язнили у Соловецькому монастирі, де він перебував майже п'ять років (1850–1854). 7 липня 1854 року Андрузький виявив неабияку хоробрість під час оборони монастиря-фортеці від десанту англо-французьких військ і в нагороду був переведений на заслання до Архангельська. Через деякий час, 1857 року, Георгію дозволили повернутися на Полтавщину, але поліцейський нагляд було знято тільки 1864 року. Служив у Полтавській судовій палаті, маючи чин колезького реєстратора, а 1858 року йому дозволили оселитися у Пирятинському повіті. Коли помер Андрузький і де його могила, на жаль, невідомо.

Тривалий час твори Г. Андрузького перебували у таємних жандармських архівах, тому не були відомі широкому колу читачів і не змогли вплинути на розвиток української політичної думки. Записки, вірші кирило-мефодіївця, документи слідства побачили світ лише 1990 року.

Література:

Малик М. 145 років від дня смерті поета, публіциста і громадського діяча Андрузького Г. Л. / М. Малик // Край. – 2009. – № 61 (трав.) – С. 21.

Єрмак О. Кирилومهфодіївець з Полтавщини / О. Єрмак // Полтавський регіон: на пульсі часу. – 2008. – № 1. – С. 55–58; Урядовий кур'єр. – 2007. – 23 листоп. – С. 8–9.

Ясь О. В. Андрузький Георгій Львович / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : в 10 т. – К., 2005. – Т. 1: А–В. – С. 87; Полтавщина : історичний нарис. – Полтава, 2005. – С. 150, 465; Юридична енциклопедія. – К., 1998 – Т. 1. – С. 110–111; Петренко М Видатні люди Полтавщини. – Гадяч, 1993. – С. 7.

Ротач П. П. Андрузький Георгій (Юрій) Львович / П. П. Ротач // Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана : спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава, 2005. – Кн. 1: А–К. – С. 33–34.

Андрузький Георгій (Юрій) Львович // Алфавіт визначним полтавцям : біографії, історичні портрети : у 33-и вип. – Полтава, 2003. – Вип. 1. – С. 37–39.

Медуниця М. "Упорный малоросс" / М. Медуниця // Історичний календар, 97 : наук.-популярний та літ. альманах. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 178–179.

Андрузький Георгій Львович // Костомаров Н. М. Автобіографія. Бунт Стеньки Разина : произведения. – К., 1992. – С. 142, 460.

Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К., 1992. – С. 70, 88.

Шевчук В. Кирилومهфодіївець [Г. Андрузький] / В. Шевчук // Шевчук В. Із вершин та низин : кн. цікавих фактів із історії укр. літ. – К., 1990. – С. 285–286.

Андрузький Георгій (Юрій) Львович // Тарас Шевченко: док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 90, 93, 95, 100, 102, 103, 110, 113, 115, 118, 119, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 134, 135.

Марахов Г. І. Андрузький Георгій (Єгор) Львович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 11.

ГУЛАК

Микола Іванович

(1822, Золотоніський повіт Полтавської губернії – 07.06.1899, м. Гянджа (Єлизаветполь)) – революційний демократ, юрист, педагог, вчений-математик.

*Сподвижник Тарасів по Кирило-
Мефодіївському братству,
був неабияким математиком:
... створив оригінальну версію
геометрії чотирьох вимірів.*

О. Гончар

Народився Микола в сім'ї маломасного дворянина. Свій родовід Гулаки виводили від Івана Гулака, генерального обозного Війська Запорозького.

У вересні 1843 року юнак закінчив юридичний факультет Дерптського (тепер – Тартуського) університету, а 1844 року одержав ступінь кандидата права. З 1845 року – він чиновник канцелярії київського генерал-губернатора. 1846 року взяв участь у створенні Кирило-Мефодіївського товариства і був, як і Т. Шевченко, ідеологом його лівого – революційно-демократичного крила. Гулак – людина широкої освіти: крім знання права стародавніх європейських народів, добре розбирався в історії, філософії, лінгвістиці, фольклорі, етнографії, математиці.

Досконало володів стародавніми і європейськими мовами (грецькою, латинською, німецькою, французькою, англійською, чеською, польською та іншими), збирав цінні матеріали з багатьох наукових проблем. Спираючись на свої знання, зібрані матеріали розвивав ідею повалення самодержавства, ліквідації кріпосного права і об'єднання слов'ян у демократичній федерації.

Проте в житті молодого Гулака було щось таке, що переважало навіть захоплення наукою. Ось що писав із цього приводу Опанас Маркович, товариш Гулака: "Любить так, как Вы... Не как предмет Вашей жизни и занятий,

безинтересно, бескорыстно, с верою и надеждою... Да кто, скажите, кто так любит или любил когда-нибудь Малороссию?". Ця любов і диктувала спосіб поведінки юнака.

Талант Миколи не проявився б так яскраво, якби він не зустрівся в Києві з визначними однодумцями. Основою їх духовного єднання стала віра в Бога. Головною метою своєю вони поставили поширення освіти та ідей Христових. Гулак з його організаційним досвідом відіграв роль кристалізатора, що й допомогло "братчикам" згуртуватися. Відзначався благородством і вірністю своєму слову.

17 березня 1847 року Миколу було заарештовано і ув'язнено в Олексіївському рavelіні Петропавлівської фортеці, звідки 30 травня ц. р. переведено до Шліссельбурзької фортеці. На слідстві він тримав себе стійко, на вимоги слідчих і високопоставлених чиновників III відділу розкрити програму таємного товариства та покаятися у своїх вчинках відповів відмовою. Микола Костомаров відзначив пізніше: "Я писал, что дело наше ограничивалось только рассуждениями об обществе и найденный у нас проект устава и сочинения о славянской федерации признавал своими. Вдруг оказалось, что в своих показаниях Гулак сознавался, что и то, и другое было сочинено им. Видно было, что Гулак жалея обо мне и других, хотел принять на себя одного все то, что могло быть признано преступным. Я остался при прежнем показании... Гулак, на очной ставке, упорствовал на своем, и граф Орлов с раздражением сказал о нем: "да это корень зла!"

"...Его попытка выгородить товарищей принята была за обстоятельство, увеличивающее его преступление, и он был приговорен к тяжелому заключению в Шлиссельбургской крепости на три с половиной года.

...Всякий честный человек не может не признавать в этом поступке молодого человека самой высокой, христианской нравственности и не оценит этого порыва самоотвержения, побудившего его для спасения друзей с охотою подвергать себя самому страданиям наказания. Он был настоящий практический христианин". Судовий вирок Миколі був найсуворішим: "Заклучить в крепость в отдаленную губернию под строжайший надзор". 25-річний Гулак з фортеці для політичних злочинців в листах заспокоював батьків: "Я совершенно здоров, меня не мучает ни холод, ни голод, ни даже недостаток в умственных занятиях". Останнє, схоже, сприймалося ним особливо важко, адже з дитинства талановитий юнак мріяв про заняття наукою, в якій досягнув неабияких успіхів.

У червні 1850 року він був засланий до Пермі під суворий нагляд поліції. І в час 9-річного заслання і під час пошуків сталого місця праці в Керчі, Одесі, Ставрополі, Кутаїсі, Тифлісі та Азербайджані, Микола Іванович не лише вчителював, але й продовжував наукові студії з математики, фізики, географії,

історії, давніх і сучасних мов. Дещо навіть вдавалося публікувати. Зокрема, його книга "Нариси про розв'язання трансцендентних рівнянь" (1859), написана французькою мовою, була навіть відзначена Академією наук Франції.

Гулаку пропонували продовжити працю в цьому напрямку, але з Російської імперії його не випустили.

На відміну від знаних співучасників по Кирило-Мефодіївському товариству, наукова діяльність Гулака після ув'язнення залишилась поза українськими зацікавленнями. Покараний ув'язненням, власне, за моральні принципи, він не мав наміру поступатись ними на волі. Його стриманість і відчуженість, разом зі славою учасника таємного товариства мали зовсім не той вплив, який належало мати урядовому службовцю у навчальних закладах в Україні. Він не міг забутись і жити так, як Білозерський або Куліш.

Значною подією в науковому житті Грузії було видання Гулакової роботи "О месте занимаемом грузинским языком в семье индоевропейских народов", що стало новим словом у грузинському мовознавстві. Дуже високо оцінив цю працю "вельмишановного М. І. Гулака" основоположник нової грузинської літератури Акакій Церетелі.

А ще ж були переклади Руставелі, Нізамі, Хайяма і статті про них. Багатство наукової та літературної спадщини Гулака вражає. На жаль, переважна більшість праць М. Гулака й досі не досліджена повною мірою. Написано про нього лише одну книгу. Щоправда непересічну. "Четвертий вимір" Р. Іванчука один з найкращих романів у доробку відомого українського письменника.

Помер Гулак 7 червня 1899 року у далекому азербайджанському місті Гянджа, що мав тоді назву Єлизаветполь. Більшу частину свого життя він провів поза межами батьківщини.

Серед томів Гулакової бібліотеки в Шліссельбурзі була збірка творів Оссіана. І тому не випадково на рукописних перекладах цих англійських поем, що зберігалися в архіві О. Навроцького, стояло кілька теплих посвят двоюрідному братові М. Гулаку. В одній із них є слова, які можна викарбувати на надгробках обох полтавців:

І в нас серце звеселіє
На чужій чужині,
Що пішла і наша крихта
На користь Вкраїні.

Одним з перших на його смерть відгукнувся М. Грушевський. У "Літературно-науковому віснику" він писав, що йдеться про "чоловіка незвичайного, одного з ініціаторів Кирило-Мефодіївського братства".

Література:

Гулак Микола Іванович // Степаненко М. І. Світ в оцінці Олесья Гончара : аксіосфера щоденникового дискурсу письменника. – Полтава, 2012. – С. 122;

Україна: хронологія розвитку. Імперська доба. 1800 – 1917 рр. – К., 2011. – С. 55.

Малик М. Гулак Микола Іванович / М. Малик // Край. – 2012. – № 97. – С. 20–21.

Хроненко І. Дослідження старожитностей кавказьких народів [укр. вченим–енциклопедистом М. Гулаком] І. Хроненко // Київська старовина. – 2011. – № 3. – С. 32–40.

Павловський І. Ф. Гулак Николай Іванович / І. Ф. Павловський // Краткий биограф. словарь ученых и писателей Полтавской губ. с половины XVIII в. – Харьков, 2009. – С. 55–56.

Стус Д. Микола Гулак: призабута легенда / Д. Стус // Пенсія. – 2009. – № 6. – С. 40–41.

Дашкевич Я. Микола Гулак / Я. Дашкевич // Дашкевич Я. Постаті. – К., 2007. – С. 279–280.

Зленко Г. "Одіссея" Миколи Гулака / Г. Зленко // Науковий світ. – 2007. – № 9. – С. 6–7.

Пінчук Ю. А. Гулак Микола Іванович / Ю. А. Пінчук // Енциклопедія історії України : в 10 т. – К., 2005. – Т. 2: Г–Д. – С. 248; Полтавщина : історичний нарис. – Полтава, 2005. – С. 150; Провісники духовності в Україні : довідник. – К., 2003. – С. 396–397; Юридична енциклопедія. – К., 1998. – Т. 1. – С. 659–660.

Ротач П. П. Гулак Микола Іванович / П. П. Ротач // Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана: спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава, 2005. – Кн. 1: А–К. – С. 191–192.

Кратко М. Уроки Миколи Гулака / М. Кратко // Наука і культура. Україна. – К., 1989. – Вип. 23. – С. 94–109; Світогляд. – 2007. – № 2. – С. 4–11.

Гулак Николай Іванович // Костомаров Н. И. Автобіографія. Бунт Стеньки Разина : произведения. – К. 1992. – С. 12, 38, 131, 133, 137, 139, 142, 143, 457.

Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К., 1992. – С. 59, 64, 69, 74, 78, 80, 81, 82, 86, 485.

Марченко В. Гулак / В. Марченко // Золоті ворота. – 1991. – № 1. – С. 153–164.

Гулак Микола Іванович // Тарас Шевченко: док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 108, 110, 111, 113, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 143.

Марахов Г. І. Гулак Микола Іванович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко в колі сучасників: словник персоналій. – К., 1976. – С. 37–38.

МАРКОВИЧ Опанас Васильович

(08.02.1822, с. Кулажинці Пирятинського повіту Полтавської губернії – 01.09.1867, м. Чернігів) – громадський діяч, етнограф, фольклорист, музикант, чоловік письменниці М. Вовчок, дядько Д. В. Марковича, письменника.

Його добре знав і любив та й зобов'язаний йому всім своїм спрямуванням.

М. Лесков

Народився Опанас у родині збіднілого поміщика, нащадка старовинного козацько-старшинського роду Марковичів.

Закінчив Київський університет (1846), цього ж року увійшов до Кирило-Мефодіївського товариства. За участь у ньому та знайдене під час обшуку "стихотворение возмутительного содержания" – поему Т. Шевченка "І мертвим, і живим..." 1847 року був заарештований і висланий у м. Орел, на три роки під нагляд поліції, де працював помічником управителя губернської канцелярії.

Тут в Орлі, у будинку К. Мордвінової, зустрівся Маркович з Марією Вілінською (Марко Вовчок), яка пізніше стала його дружиною. Захопив усіх Опанас своєю віртуозною грою на фортепіано "и под собственнй аккомпанемент исполнил мягким баритоном несколько украинских песен". 1851 року він одружується з М. Вілінською і повертається з нею в Україну, де вони поринають у збирання фольклорних матеріалів.

З рідного села він виніс перші враження про красу народного слова. Під час навчання в університеті (1842–1846) ці захоплення набувають наукового спрямування. Опанас почав записувати українські пісні, приказки, обряди, звичаї, в яких розкривається світосприймання українського народу різних районів його проживання – від Карпат до Кубані.

М. К. Чалий, друг О. В. Марковича зі студентських років, а пізніше – біограф Т. Г. Шевченка, згадував, що ще навчаючись в університеті, Опанас Васильович вважався знавцем "малоросійської народності" і вирізнявся "гарячою любов'ю до всього рідного".

В одному з листів він писав: "Я коло пословиць мордуюсь і вже мовби і начисто йде...". Недарма М. Костомаров називав його "горячим любителем южнорусского языка и ревностным местным этнографом". Усього Маркович зібрав кілька сот пісень з нотами та близько 50 тисяч (з варіантами) приказок, прислів'їв, загадок. На 1857 рік Опанас Васильович мав уже велике зібрання фольклорних матеріалів і робив спроби надрукувати його: "Більш за все і перш

за все бажаю, – писав він, – щоб книжка вийшла гарна, щоб її люди читали та щоб з читання була користь". Не маючи змоги їх остаточно систематизувати й видати, Маркович передав своє зібрання полтавцю-фольклористу М. Симонову (Номису), який видав його в Санкт-Петербурзі.

Два роки Марковичі живуть у Чернігові. Опанас Васильович товаришує тут з істориком О. Лазаревським, поетом-байкарем Л. Глібовим, іншими земляками.

Переїхавши до Києва, Маркович допоміг полтавцю Л. Білецькому-Носенку укласти "Словник української мови".

У 1858–1860 рр. Маркович жив у Києві, Орлі, Москві (у Михайла Олександровича Максимовича). У 1860–1861 рр. жив у Санкт-Петербурзі, співробітничав у журналі "Основа", активно популяризував творчість Т. Шевченка серед молоді.

Опанас Васильович дуже важко пережив смерть Кобзаря, 27 квітня 1861 року організував у Санкт-Петербурзі концерт його пам'яті, кошти від якого були передані родичам поета.

1862 року він перейшов на акцизну службу і переїхав до Новгород-Сіверського. Про цей період Маркович писав: "сам живу, без сім'ї та уже і не приїдуть, грошей у них і в мене нема, зима заходить...".

Тут, у провінційному містечку, Опанас Васильович організував оркестр, виступи якого були справжнім "священнодійством". За словами племінника О. Марковича, письменника Д. Марковича, один із виступів "произвел целую революцию в обществе и в гимназии. Пение мужицких песен вошло в моду".

Доля відміряла Опанасу Васильовичу короткий вік – 55 років, але він встиг чимало зробити на теренах україністики. Йому належать праці "Описание Малороссии" і "Записки о дворянском сословии Черниговской губернии", які сьогодні є бібліографічною рідкістю.

Його фольклорно-етнографічні матеріали були опубліковані у виданнях В. Антоновича, полтавців М. Драгоманова, А. Метлинського, в "Записках Черниговского статистического комитета", в газеті "Черниговские губернские ведомости". Маркович написав музику до "Наталки Полтавки" І. Котляревського, оперу "Чари", яку критика оцінювала дуже високо.

Останні роки життя Опанаса Васильовича пов'язані з Черніговом. Саме на цей період припадає його знайомство з українською народною співачкою М. Загорською, яка виконала головну роль в опері "Чари", поставленій Марковичем. На жаль, партитура цієї опери не збереглася. Меланія полегшувала життя фольклориста, коли він 1867 року тяжко захворів. Помер Опанас Васильович на руках у брата Дмитра і похований на Болдиній горі у м. Чернігові.

Оцінюючи заслуги О. В. Марковича перед Україною, журнал "Киевская старина" писав: "Так пішла із життя благородна, талановита людина, сіяч добра, краси і науки".

Література:

Українські приказки, прислів'я і таке інше : збірник О. В. Марковича та інших. – К.: "Либідь", 2003. – 352 с. – (Пам'ятки історичної думки).

Швидько Т. К. Маркович Опанас Васильович / Т. К. Швидько // Енциклопедія історії України : в 10 т. – К., 2009. – Т. 6: Ла–Мі. – С. 519.

Муха А. Композитори України та укр. діаспори : довідник. – К., 2004. – С. 198.

Ротач П. П. Маркович Опанас Васильович / П. П. Ротач // Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана: спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава, 2009. – Кн. 2: Л–Я. – С. 82.

Україна: хронологія розвитку. Імперська доба 1800 – 1917. – К., 2011. – С. 54–55.

Маркович Опанас Васильович // Укр. література у портретах і довідках: давня літ. – літ. ХІХ ст. – К., 2000. – С. 194–195.

Кучинський М. "Ніжний, сентиментальний і чутливий малорос" / М. Кучинський // Історичний календар, 97 : наук.-популярний та літ. альманах. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 47–48.

Петренко М. Видатні люди Полтавщини. – Гадяч, 1993. – С. 59.

Маркович Афанасій Васильєвич // Костомаров Н. И. Автобіографія. Бунт Стеньки Разина : произведения. – К., 1992. – С. 130, 131, 133, 457.

Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К., 1992. – С. 59, 60, 70.

Маркович (Маркевич) Опанас Васильович // Тарас Шевченко : док. і матеріали до біографії 1814 – 1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 90, 91, 93, 95, 99, 100, 102, 103, 110, 111, 113, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127.

Марахов Г. І. Маркович Опанас Васильович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 74–75.

НАВРОЦЬКИЙ Олександр Олександрович

(09.08.1823, с. Антипівка Золотоніського повіту Полтавської губернії – 22.10.1892, м. Темір-Хан-Шура) – громадський діяч, поет, перекладач, двоюрідний брат М. Гулака.

Ні про родину, ні про дитинство Олександра жодних відомостей немає. Освіту спочатку здобув в Золотоніському повітовому училищі, потім у Полтавській гімназії і, нарешті, в Київському університеті, який закінчив по першому відділенню філософського факультету 1847 року зі званням дійсного студента. З юності Навроцький, за його власним визнанням, мав нахил до римунання і нахил цей зберіг до кінця днів своїх. Ось як він сам писав про це: "Писати з потреби є найбільшою, непомітною насолодою: хоч якийсь час живеш у світі, самим собою створенім, у світі звернення, проникнення в самого себе, у сподіванні, що не пропадуть ні думка, ні почуття, які запали в душу, що їх оцінять і зрозуміють, принаймні, плекаєш цю мрію, а скільки щастя дають людині самі лиш мрії..."

Навроцький рано почав "жити" серцем, рано почав писати вірші, в яких оспівував любов, але віршів цих "не читав нікому й лише зрідка подавав їх своєму вчителю, як твори". Шкода, що ці вірші не збереглися, чи були вони писані українською мовою, чи російською – невідомо. Також нічого не відомо і про авторство Навроцького під час перебування в університеті, хоча й збереглися тогочасні думки й почування молодого поета.

"Живучи серцем, – я був наївно релігійний, несвідомо вірував, тепло і палко молився. Я молився тоді майже щодня – і навіть на свіжому повітрі, йдучи в університет, захоплений спогляданням київської природи, її незвичайною ясністю (Київ я й тепер люблю безумно).

З ранньої юності я жагуче любив читати, я зачитувався цілими днями, водночас мріючи і плекаючи в душі поетичні образи; це не минуло марно: воно розвинуло в мені смак і відчуття прекрасного, а ще більше розвинуло серце щодо голови...". Таким чином, перебування в університеті, за словами Олександра, зробило з нього палкого, пристрасного пропагандиста добра і руху вперед:

Ні, недарма в Україні
Серце пробудилось,
На ній воно добро, правду
Любити навчилось.

Ранні оригінальні поезії Навроцького мають чимале значення для пізнання поглядів і провідних ідей Кирило-Мефодіївського братства, які він висловлював досить ясно і певно. Захоплений програмою Кирило-Мефодіївського товариства, її прогресивним духом, Олександр наполегливо вивчав мови, історію, збирав етнографічні матеріали.

Через якийсь час прийшло справжнє лихо: він був заарештований у Полтаві в справі про причетність до Кирило-Мефодіївського братства і відправлений в Санкт-Петербург. Навроцький доводився двоюрідним братом Миколі Гулакові (той мав великий вплив на Олександра), упродовж року жив у нього в квартирі. Він був добре знайомий з іншими "братчиками", заарештованими з ним по одній і тій самій справі.

Слід зауважити, що коли у квітні 1847 року Олександра повезли в Санкт-Петербург у III відділення, де він утримувався в особливій камері і не раз піддавався допитам і очним ставкам, Навроцький тримав себе з незмінною гідністю і серйозністю, не впадав у малодушність чи недоречну балакучість, тим більше, що він, мабуть, не відчував за собою жодної провини. Жодні несподівані запитання й зіставлення випадкових показань і звинувачень не могли вивести його з цієї позиції холоднокровного спокою.

Рівний тон його відповідей, рішучість його заперечень не могли не викликати до нього симпатій з боку слідчих. В доповіді про нього графа Орлова імператору Миколі I, Навроцький хоч і не належав до організаторів товариства, але спілкувався з засновниками і знав про його діяльність. Тим часом він зізнався тільки в тому, що читав вірш Т. Шевченка "Сон", а решту звинувачень відкинув.

У Петербурзі справу, по якій був заарештований і Навроцький, вирішено було досить швидко: 26 травня 1847 року начальник III відділення граф Орлов подав донесення своє государю Миколі I, в якому щодо Навроцького було сказано: "дійсного студента 12 класу Навроцького, винного не стільки по зближенню з україно-слов'яністами, скільки по зятятості й несвідомості, витримати шість місяців на гауптвахті і потім призначити на службу в одну з віддалених великоросійських губерній, з установленням над ним суворого нагляду". Государ написав олівцем: "у В'ятку" – і доля Олександра була вирішена.

З жахом згадував Навроцький своє шестимісячне перебування у В'яткінській в'язниці: "Я впав у такий стан морального безпам'ятства... ніби став ідіотом... Туга самотності першою опанувала мене: нервові нетерпіння мучило день і ніч; я впадав у розпач..."

Нарешті настала довгоочікувана воля, 1853 року його було звільнено від покарання. До 1858 року Навроцький служив у Петербурзі, потім у Дагестані,

Слабузі, Новочеркаську, Миколаєві, Єревані, Темір-Хан-Шурі, де він провів значну частину своєї служби.

Тут він одружився, мав родину. Директор гімназії Шульгин так згадував нашого земляка: "Навроцькому було років за 60, але на вигляд він здавався молодше свого віку, а душею це був юнак, сповнений світлих поривань і надій, що не бажав бачити життєвого бруду, що ігнорував дріб'язковість його і підносився мріями в романтичну далечінь. За складом свого світогляду це був справді романтик у кращому розумінні цього слова: "завжди захоплена мова", любов до України та її народу і творчості, благоговіння перед "батьком Тарасом", побожне ставлення до Костомарова..."

Близько трьох десятиліть Олександр провів на Кавказі, де і проявився його оригінальний талант. Він переклав на українську мову майже 140 творів класиків світової літератури, зокрема "Іліаду" і "Одіссею" Гомера, першим здійснив український переклад поеми "Витязь у тигровій шкурі" Ш. Руставелі.

Більшість віршів Навроцького, які збереглися, як перекладних, так і оригінальних, написані українською мовою. Він залишив численний творчий доробок у царині вивчення культури народів Кавказу, створив школу, виховав учнів. Діяльність О. Навроцького – яскравий приклад єднання прогресивних сил народів, що спільно поставали проти соціального і національного гноблення.

10 жовтня 1892 року перестало битися серце щирого українця, який знайшов прихисток на кавказькій землі, але земляки увічнили його пам'ять, назвавши одну з вулиць м. Полтава іменем Навроцького.

Література:

Навроцький Олександр Олександрович (1823–1892) // Волосков В. Найзнаменитіша в Україні. – Полтава, 2013. – С. 205–206.

Павловский И. Ф. Краткий биограф. словарь ученых и писателей Полтавской губ. с половины XVIII века. – Харьков, 2009. – С. 134.

Наливайко І. "Гей, до діла, до роботи, прибиті діти!" / І. Наливайко // Наливайко І. Через літа, через віки... : історико-публіцистичні нариси. – Полтава, 2008. – С. 339–343.

Малик М. 185 років від дня народження укр. громадського і культурного діяча О. О. Навроцького / М. Малик // Край. – 2008. – № 51 (лип.). – С. 22.

Баканідзе О. Олександр Навроцький – перший український перекладач поеми "Витязь у тигровій шкурі" Ш. Руставелі / О. Баканідзе // Хроніка– 2000. – 2002. – № 47–48. – С. 171–190.

Шрамченко О. Олександр Олександрович Навроцький / О. Шрамченко // Хроніка – 2000. – 2002. – № 47–48. – С. 154–167.

Олександр Олександрович Навроцький (1823–1892) : [біографія, тексти поезій] // Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. Під ред. О. Коваленка. – К., 1993. – Вип. 12. – С. 1231–1234.

Навроцький О. Поле моє, поле : [поезії, коротка біографія автора] // Антологія укр. поезії : в 6 т. – К., 1984. – Т. 2: Укр. дожовтнева поезія : твори поетів ХІХ ст. – С. 248–249.

Навроцький (Навродський) Олександр Олександрович / Тарас Шевченко : док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 108, 110, 113, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 134.

Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К., 1992. – С. 70, 74.

Марахов Г. І. Навроцький Олександр Олександрович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 83.

ПИЛЬЧИКОВ **Дмитро Павлович**

(07.11.1821, м. Полтава (за іншими даними – Херсонщина) – 1893, м. Харків) – історик, громадський і культурно-освітній діяч, педагог.

Полтава має першорядне право на пошанування світлої пам'яті цієї людини. Дмитро Пильчиков віддав Полтаві кращі роки свого життя і праці, свою діяльну натуру в "Громаді", що лишила яскравий слід в історії Полтави і Полтавщини. І в третьому тисячолітті діяльність полтавських "громадівців" є повчальною і надихаючою.

"Не було тоді такої події громадсько-поступової, щоб біля неї не працював Пильчиков – коли не яко ініціатор, то яко робітник. Недільні і суботні школи (їх було в Полтаві, місті невеликому, з 30-ма тисячами людності, – п'ять), щоденна школа, народні читання, народна бібліотека, народний театр, літературно-музичні ранки і вечори, публічні відчити, дівоча гімназія й таке інше – усе те, чим тоді справедливо пишалася Полтава і придбала собі, жартома, звісно, назву Атен, усім отим з'єднано наймення і праця Дмитра Павловича", – згадував О. Кониський (1858–1863), який працював поряд з ним, називаючи його "великим трудівником".

Народився Дмитро в міщанській родині, навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету. Однокурсники згадували,

що на лекції він майже не ходив, віддаючи перевагу самоосвіті ("книжки з рук не випускав"). Особливу цікавість у нього викликали літописи і літописці. Закінчивши навчання, Пильчиков працював помічником бібліотекаря в університеті, дружив з М. Костомаровим, П. Кулішем, В. Білозерським, О. Марковичем, з 1846 року належав до товариства кирило-мефодіївців. Не потрапив під слідство тільки тому, що студент Петров пропустив у доносі його прізвище. У Полтаві Дмитро Павлович вісімнадцять років працював викладачем історії Кадетського корпусу, пізніше – політекономії і статистики. В цей час 26-річний О. Кониський співпрацював з Д. Пильчиковим, згодом він змалював образ Дмитра Павловича в повісті "Юрій Горовенко". У творі, і в спогадах О. Кониський показав його людиною "живою, чуткою до всього доброго, з душею поетичною, з глибоким переконанням українським, з широкими поглядами політичними".

Пильчиков об'єднував навколо себе молодь, серед них був схожим на "батька-проводиря".

До речі, М. Костомаров згадував, що одним з найдійовіших розповсюджувачів ідей товариства був Д. Пильчиков, який мав сильний вплив на молодь "як своїми уміньми поводитися з нею, так і своєю чесною особистістю"; що саме він "завербував до товариства поміщика М. І. Савича, який "замість Парижа, вирішив їхати в слов'янські землі для поширення ідей товариства".

Дуже любили Пильчикова учні, бо його хата була "огнищем", де гартувалися юні душі учнів, які щосуботи збиралися в нього. Особливо шанобливо ставився Дмитро Павлович до Т. Шевченка, зв'язок з яким відбувався через недільні школи, через українські книжки, в т. ч. "Кобзар", який він поширював. Документально підтверджено, що Пильчиков брав участь у посадженні Шевченкового дуба у Полтаві.

У 1860–70-х роках брав участь у національно-визвольному русі, був членом і активним пропагандистом українофільства у Полтавській Громаді. У 1870-х підтримував зв'язки з галицькими громадськими і культурними діячами та з М. Драгомановим.

Вийшовши на пенсію, Дмитро Павлович залишався відданим ідеям Кирило-Мефодіївського товариства. 1873 року він відвіз до Галичини гроші від полтавки Є. Милорадович на організацію славнозвісного товариства ім. Т. Шевченка, котре існує і досі. У Львові, в залі цього товариства, ще наприкінці минулого століття висіли портрети почесних його членів – полтавців Єлизавети Милорадович, Дмитра Пильчикова та Михайла Жученка.

Література:

Пильчиков Дмитро Павлович // Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана : спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава, 2009. – Кн. 2: Л–Я. – С. 215.

Павловский И. Ф. Краткий биограф. словарь ученых и писателей Полтавской губ. с половины XVIII века. – Харьков, 2009. – С. 38.

Пильчиков Дмитро Павлович // Полтавщина : історичний нарис. – Полтава, 2005. – С. 150, 153, 471, 474.

Семергей Н. Освітня діяльність полтавських "громадівців" [в т. ч. Д. П. Пильчикова] (друга половина XIX ст.) / Н. Семергей // Рідний край. – 2001. – № 1. – С. 99–102.

Дудко В. І. Полтавська громада поч. 1860–х рр. у листах Д. Пильчикова до В. Білозерського / В. І. Дудко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 155–158.

Пильчиков Дмитро Павлович // Костомаров Н. И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина : произведения. – К., 1992. – С. 133, 457.

Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К., 1992. – С. 70, 85.

Товариство імені Шевченка [меценатами і засновниками якого були Є. Милорадович, Д. Пильчиков] // Шевчук В. Із вершин і низин : кн. фактів із історії укр. літератури. – К., 1990. – С. 106–107.

Пильчиков Дмитро Павлович // Тарас Шевченко : док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 90, 100.

Марахов Г. І. Пильчиков Дмитро Павлович / Г. І. Марахов // Маахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 93–94.

ПОСЯДА (Пасяда) Іван Якович

(09.04.1823, м. Зіньків Полтавської губернії – 24.10.1894, м. Коростишів) – філолог, педагог, громадсько-політичний діяч.

Народився в родині міщанина. 1843 року закінчив Полтавську гімназію і став студентом філософського факультету Київського університету. Навесні 1846 року вступив до Кирило-Мефодіївського товариства, належав до радикально-демократичного крила. Під

впливом Т. Шевченка став прихильником ідеї створення федерації слов'янських народів і ліквідації кріпосного права. Навесні 1847 року у нього було зроблено обшук і відправлено до в'язниці Третього відділу. 11 червня 1847 року Івана вислали до Казані із правом продовжувати навчання в університеті та з умовою подальшої служби у великоросійській губернії.

У вересні 1847 року студент Посяда подав до навчальної частини Казанського університету свою кандидатську дисертацію під назвою "Значення перших творів Гоголя в російській літературі взагалі і їх заслуга для народності". Проїнята духом демократизму, вона зайвий раз підтверджувала непохитність переконань кирило-мефодіївця.

Зберігається вона у рукописному відділенні Наукової бібліотеки ім. М. І. Лобачевського Казанського університету.

Автор першої дисертації про Гоголя вважав, що природний дар письменника розкрився завдяки тому, що оточувало його з дитинства – українському небу, українським полям і степам, народу, серед якого він народився. "Він вдивлявся в його мораль, звичаї, прислухався до його багатой мови, знайомився з легендами, казками, піснями, а все це привело його до вивчення надзвичайно драматичної його історії", – підкреслює І. Посяда.

У лютому 1849 року він закінчив Казанський університет із ступенем кандидата філологічних наук. Із березня 1849 року перебував на Полтавщині, де місцева поліція за розпорядженням Третього відділу завела на нього справу "Про установаження нагляду за кандидатом Пасядою".

Цього ж року Посяда був призначений помічником керуючого канцелярією рязанського губернатора. У березні 1852 року Івана Яковича було звільнено з-під нагляду поліції, а 1856 року переведено до столиці у міністерство наділів Російської імперії.

До речі, прізвище І. Посяди зустрічається у щоденнику Т. Г. Шевченка, який повертаючись із заслання, відвідав Казань і залишив запис у своєму щоденнику від 13–14 вересня 1857 року. Запис свідчить про те, що він цікавився долею І. Посяди і Г. Андрузького, запитував у місцевих студентів, чи пам'ятають вони ці імена, проте, впевнився, що не пам'ятають.

Звільнившись зі служби в столиці, Іван Якович став домашнім учителем дітей цензора З. Бекетова, із родиною якого виїхав за кордон. Провів там 8 років. Вивчав політичний лад Австрії, Швейцарії, Франції, Пруссії. Відвідав Єльський, Лейпцизький, Берлінський, Гальський університети. Слухав лекції, брав участь у педагогічних конференціях, давав зразкові уроки в елементарній школі.

1863 року, повернувшись до Росії, перейшов на викладацьку роботу. Мріяв про створення закладів нового типу у себе на батьківщині.

Здійсненню цієї мрії допоміг М. І. Пирогов, відомий хірург і педагог. За його рекомендацією він отримав місце директора Коростишівської

вчительської семінарії. Дев'ять років подвижницької праці в цьому навчальному закладі закріпили за І. Я. Посядою репутацію видатного українського педагога-новатора.

Він створив семінарську артіль – своєрідну форму учнівського самоврядування. Не забував Іван Якович і рідну Полтавщину. У 70-х рр. він намагався відкрити в Полтаві учительську семінарію на зразок Коростишівської та його ідея не знайшла підтримки з боку більшості земців.

А за кілька років він знову клопочеться про місце директора Полтавської гімназії і знову безуспішно. Адміністративна влада не бажала переїзду Посяди на Полтавщину.

1891 року Іван Якович вийшов у відставку, проживав у м. Коростишеві, де мав власний будинок. Там і помер 24 жовтня 1894 року, могила його не збереглася.

І нині на Зіньківщині збереглося прізвище Пасяда та ще й з наголосом на останньому складі. Недалеко від Зінькова існував хутір Пасяди, звідки, напевно, походили предки Івана Яковича.

Література:

Волосков В. Ф. Посяда (Пасяда) Іван Якович / В. Ф. Волосков Найзнаменитіша в Україні. – Полтава, 2013. – С. 212.

Вільшанська О. Л. Посяда Іван Якович / О. Л. Вільшанська // Енциклопедія історії України : в 10 т. – К., 2011. – Т. 8: Па-Прик. – С. 448.

Довідник з історії України (А – Я) / За загальною ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-е вид. допр. і доповн. – К., 2001. – С. 613–614.

Зіньківщина : історичний нарис. – Полтава, 2006. – С. 585.

Мацапура В. І. "Вечори на хуторі біля Диканьки" М. В. Гоголя у сприйнятті І. Я. Посяди / В. І. Мацапура // М. Гоголь і Україна : зб. наук. праць. – Полтава, 2009. – С. 61–67.

Ротач П. П. (Посяденко, Посяда) Іван Якович / П. П. Ротач // Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана : спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава, 2009. – Кн. 2: Л–Я. – С. 254–255.

Посяда (Посяденко) Іван Якович // Тарас Шевченко : док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 90, 93, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 110, 113, 118, 119, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 134, 135.

Петренко М. Видатні люди Полтавщини. – Гадяч, 1993. – С. 74.

Петренко Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Петренко. – К., 1992. – С. 74.

Марахов Г. І. Посяда Іван Якович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 98–99.

САВИЧ Микола Іванович

(1808, с. Середняки Гадяцького повіту Полтавської губернії – 04.06.1892, Одеса) – громадсько-політичний і культурний діяч, педагог.

Народився Микола у маєтку свого батька І. М. Савича. Ця родина мала давнє козацько-шляхетське коріння. Дід М. К. Савич був бунчуковим товаришем, потім городничим у м. Гадячі, заслужив чин колезького асесора. Савичі жили досить заможнo.

Микола здобув гарну домашню освіту. Його батько мав велику бібліотеку, де крім російських, було багато французьких книг. Їх читання дозволило юному паничу не лише опанувати французьку мову, а й ознайомитись з ідеями французьких просвітників. Пізніше товариші називали його "останнім вольтер'янцем". Закінчив Полтавську гімназію. Вступив на філософський факультет Харківського університету, де відразу підпав під вплив професора історії, поета, байкаря П. Гулака-Артемовського. Завдяки йому 18-річний Микола 1826 року познайомився з видатним польським поетом А. Міцкевичем.

Ймовірно, Савич так і не закінчив університетського курсу, так як продовжувалася російсько-турецька війна і молодий М. Савич зі студентської лави вступив до Каргопольського драгунського полку. Він взяв участь у війні, коли вона вже завершувалася і відзначитися не встиг. Савич міг би зробити військову кар'єру. Від природи був високий, сильний і здоров'я мав відмінне. Німецький лікар Фідер, що оглядав Савича 1847 року, відзначив його "атлетичну, гладіаторську будову тіла". Полтавець Олексій Маркевич (1847–1903), український історик, етнограф, згадуючи уже 75-річного Савича, відзначав: "... бадьорий, високий, сильний, грубий, з червонявим лицем і сивим волоссям, говорив він досить різким пискливим голосом; одягався дуже недбало". Інший знайомий старого Савича Лев Мацієвич описував його так: "Савич був дуже старий – середній на зріст, кремезний, з червонястим, трохи одутлим обличчям і великою широкою бородою, але ще досить бадьорий і балакучий".

З невідомих мотивів Савич 1832 року був звільнений зі служби "за домашніми обставинами". Проте в родинному маєтку він не засидівся. У 1832–34 рр. Микола Іванович продовжив навчання у Парижі, де серйозно вивчав хімію у Колеж де Франс. Безсумнівно, три роки у пореволюційній Франції справили значний вплив на суспільні погляди Савича.

Після повернення з Франції Микола Іванович кілька років жив у батьківському маєтку. Час від часу навідувався до Харкова, де зустрічався з трохи молодшим від нього М. Костомаровим. Описуючи візит Савича до своєї

київської квартири у 1846 році, Костомаров називає його "старовинний мій знайомий".

Є багато свідчень, що Савич мав товариський характер, легко сходився з людьми, був ерудований. Ось що писав про нього О. Маркевич: "Розмовляти з Савичем було цікаво: він був чоловік розумний, освічений і що до напрямку зовсім не старомодний... все українське він дуже любив...".

Немає інформації про якісь визначні події у житті Миколи Івановича за 1835–1845 рр. Очевидно він опікувався своїм маєтком, крім того, поширював ліберальні ідеї. Відомо, що після повернення з Франції, він звільнив своїх кріпаків за 25 років до відміни кріпосного права в Росії. Оскільки Савич безперешкодно здійснив це, то, мабуть, на той час був повноправним власником 300 десятин землі, 130 кріпаків та родинного маєтку. Цей крок був досить нетиповим для тогочасного поміщика. На початку листопада 1846 року Микола Іванович одержує закордонний паспорт "на проезд в Германию, Италию, Швейцарию, Бельгию для излечения болезни, а также для хозяйственных и коммерческих надобностей".

Різдвяними святами, їдучи за кордон, зупинився в Києві, зустрівся з М. Костомаровим, який і залучив його до товариства.

Зустрічі "братчиків" проходили на квартирі М. Гулака, службовця канцелярії генерал-губернатора Бібікова, яку він знімав у старому Києві в будинку протоієрея Андріївської церкви. В цьому ж будинку суміжну кімнату займав студент Київського університету О. Петров.

У доносі на "братчиків" Петров напише, як одного вечора проходила розмова між Савичем, Навроцьким і Костомаровим, в якій "помещик Савич ревностно доказывал необходимость уничтожить в России монархический образ правления и стараться устроить правление народное с представительною формою, в котором бы каждое отдельное славянское племя имело у себя особенного представителя, заседающего в общем совете славянских племен...".

Зустрівся М. Савич із Т. Шевченком, якому сподобався "симпатичний поміщик". Микола Іванович запропонував поетові передати Міцкевичу одну з його поезій.

Ось спогад Л. С. Мацієвича (1843–1915) – українського історика та археолога, дослідника старовинних пам'яток: "Вперше я, побачив М. І. Савича випадково 21 березня (старий стиль) 1889 р. в Одеській публічній бібліотеці в кімнаті В. О. Яковлева, який завідував тоді цією бібліотекою, і з яким я був добре знайомий. Савич був уже дуже старий – середній на зріст, кремезний, з червонястим, трохи одутлим обличчям і великою широкою бородою, але ще досить бадьорий і балакучий... У розмові він між іншим згадав, що був у Києві під час арешту Шевченка і що віз у Париж Шевченкову поему "Кавказ", щоб передати А. Міцкевичу, й передав..."

Після викриття товариства М. І. Савичу була оголошена монарша воля про негайне повернення до Росії. Шокований цим наказом, Микола Іванович впав у сильну депресію, спробував накласти на себе руки. Вважаючи його достатньо уже покараним власним страхом, царський уряд звільнив його. Як виявилось згодом, жандарми нічого не знали про зв'язок Савича з Міцкевичем, а в паперах не знайшли нічого протизаконного. Єдиним документом, на який вони звернули увагу, був невеликий трактат "Звільнення жінки", де автор виступив за емансипацію жінок, зрівняння їх у правах з чоловіками, а також за реформування духовної сфери. Він не був навіть позбавлений права проживання в Україні, як інші учасники товариства. Продавши 1848 року свій маєток Г. Галагану, Савич майже постійно проживав в Одесі. Він співробітничав з газетою "Одесский вестник", був радником Одеської міської ради та мировим суддею. Навколо жвавого, усміненого здоров'я гуртувалася місцева українська громада. Як відзначав полтавський історик І. Павловський, Савич "был одним из последних могижан старых европейцев, очень остроумный, со скептическим взглядом на все и всех".

Він охоче розповідав про своїх відомих знайомих: М. Гоголя, Т. Шевченка, М. Гулака, однак коли мова заходила про Кирило-Мефодіївське товариство, Савич мінявся на обличчі і говорив, що давно те було і він уже все забув. Те нервово потрясіння, яке пережив він під час арешту в Німеччині, і яке ледь не звело його в могилу, наклало відбиток на все його життя.

Микола Іванович помер 4 червня 1892 року у своїй одеській квартирі, де похований невідомо.

Література:

Бойко П. П. М. І. Савич – однодумець Кобзаря / П. П. Бойко. – Гадяч, 1992. – 36 с. ; Не нами забуте ім'я // Книжник. – 1992. – № 4. – С. 14–16.

Павловский И. Ф. Савич Николай Иванович / И. Ф. Павловский // Краткий биограф. словарь ученых и писателей Полтавской губ. с половины XVIII века. – Харьков, 2009. – С. 173–174; Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана : спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава. 2009. – Кн. 2: Л–Я. – С. 304.

Мациевич Л. С. Николай Иванович Савич (прикосновенный к делу укр. Кирилло-Мефодиевского общества 1847 г.) / Л. С. Мациевич // Спогади про Тараса Шевченка. – К., 2010. – С. 189.

Савич Микола Іванович // Тарас Шевченко : док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 100, 103, 111, 118, 119, 121, 122, 124, 128.

Малик М. 200 років від дня народження Савича М. І. / М. Малик // Край. – 2008. – № 55 (листоп). – С. 22.

Луняк Є. Таємний український емісар у Парижі в 1847 році Микола Іванович Савич / Є. Луняк // Історія України. – 2009. – № 25. – С. 1–4; № 33. – С. 6–8; № 34. – С. 8–11.

Савич Николай Иванович // Костомаров Н. И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина : произведения. – К., 1992. – С. 137, 459.

Петренко Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Петренко. – К., 1992. – С. 70, 86.

Шанько Г. Савич Микола Якович / Г. Шанько // Шанько Г. Літературна Гадячина : нарис-довідник. – Гадяч, 1996. – С. 24–25.

Петренко М. Видатні люди Полтавщини. – Гадяч, 1993. – С. 82.

Середняки – село Гадяцького р-ну [уродженцем якого є М. І. Савич] // Полтавщина : енциклопедичний довідник. – К., 1992. – С. 865–866.

Марахов Г. І. Савич Микола Іванович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 108–109.

ТУЛУБ

Олександр Данилович

(1825, Золотоніський повіт Полтавської губернії – 15.10.1875, м. Херсон) – історик, педагог, громадський діяч.

Предками Тулуба буди вихідці з козацької старшини, а батько Олександра був дрібномаєтковим дворянином. Закінчивши повітову школу, хлопець самотужки подався до Києва, випрохавши у свого батька 20 крб. Розшукав директора Першої київської гімназії Петрова, той влаштував Олександрові іспит і зарахував до гімназії. Закінчив він її 1843 року і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, де й познайомився з "братчиками". Повернув собі старе козацьке прізвище Тулуб замість Тулубов. Юнака було залишено при університетській кафедрі для підготовки до професорського звання, але арешт навесні 1847 року кирило-мефодіївців перекреслив кар'єру і Тулуба.

Олександр був посаджений до в'язниці на Подолі (Ігорів провулок), але згодом випущений, бо тримався мужньо, не дав слідчим ніяких компрометуючих фактів.

Проте кара його не минула: Олександра було позбавлено права лишитися при університеті, позбавлено стипендії та фактично заслано вчителем

російської мови до глухого містечка Златополя на Чигиринщині. Тут він написав історичний нарис містечка, надрукувавши його в часописі "Современник".

У 1850-х рр. Олександр Даниловичу вдалося перевестися до Чернігівської гімназії. Там він викладав словесність і був редактором газети "Губернские ведомости". Олександр Кониський у своїх біографічних спогадах писав: "Тулуб – щирий українець, розумів вагу і силу етнографічного матеріалу, через що урядова газета "Губернские ведомости" під його редагуванням стала єдиним захистом українського слова і тут з'явилися зі своїми українськими творами чимало українських письменників – Л. Глібов, М. Вербицький, Шишацький-Ілліч, П. Охоцький-Огієвський та інші".

Олександр Данилович надрукував у газеті свою статтю "Об изучении народного языка Черниговской губернии".

Наприкінці 1850-х рр. Олександр Данилович перебрався до Києва. Тут працював учителем Другої гімназії та Левашовського інституту. Одружився вдруге (перша дружина померла) з випускницею Інституту шляхетних дівчат – Марією Домбровською. Вона любила музику, літературу. Збиралися в них літературні вечірки, на яких бували відомі діячі М. Драгоманов, М. Чалий, П. Житецький. Після звільнення М. Пирогова з посади попечителя Київського шкільного округу хмари нависли над його прихильником Олександром Тулубом.

Він перевівся на посаду інспектора Кам'янець-Подільської гімназії, де працював сім років. Там народився син Олександр. Тулуб увійшов в конфлікт з місцевим начальством і змушений був з родиною переїхати до Херсона. Заходився і тут налагоджувати культурне життя, але всі попередні переживання далися взнаки, і він раптово помер 15 жовтня 1875 року. Похований у Херсоні. Епітафія на його надгробку гласить: "Когда бы были все чисты душой, как он, расцвел бы Божий мир".

Жандармська тінь висіла над Олександром упродовж всього його життя.

Марія Тулуб, маючи шістьох дітей, змушена була піти на службу директоркою Олександрівської жіночої гімназії, де викладала російську, німецьку, французьку мови. Старший син Тулубів Павло став російським письменником, перекладачем, зокрема, Шевченкових поезій на російську, а Павлова донька Зінаїда – українською письменницею, авторкою відомих історичних романів, в т. ч. знаного роману "Людолови".

Молодший син Олександр, названий на честь батька, став юристом, служив у міністерстві юстиції, мировим суддею. Але духовний хліб споживав, беручи участь у нелегальній "Молодій Громаді". Із заснуванням у Києві 1918 року Української Академії наук Олександр працював у двох академічних комісіях. Залишив значну спадщину, як дослідник-літературознавець, фольклорист.

Література:

Ротач П. П. Тулуб Олександр Данилович / П. П. Ротач // Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана : спроба обл. (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. – Полтава, 2009. – Кн. 2: Л–Я. – С. 396–397.

Тисячна Н. Реставрація родинної історії : династія Тулубів / Н. Тисячна // День. – 2009. – 4 груд. – С. 6.

Хорунжий Ю. Династія. Батько і син Тулуби : кирило-мефодіївець і фольклорист / Ю. Хорунжий // Літературна Україна. – 2007. – 4 жовт. – С. 1, 7.

Хорунжий Ю. Олександр Тулуби – від кирило-мефодіївця до фольклориста / Ю. Хорунжий // Хорунжий Ю. Мужі чину : історичні парсуни. – К., 2005. – С. 166–176.

Петренко М. Видатні люди Полтавщини. – Гадяч, 1993. – С. 92.

Тулуб Олександр Данилович // Тарас Шевченко: док. і матеріали до біографії 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К., 1982. – С. 93, 95, 96, 97, 98, 103, 113, 126.

Марахов Г. І. Тулуб Олександр Данилович / Г. І. Марахов // Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко у колі сучасників : словник персоналій. – К., 1976. – С. 124–125.

**"Шукачі правди і свободи"
Полтавці – учасники
Кирило-Мефодіївського товариства**

Біобібліографічні нариси

Упорядник *Надія Михайлівна Требіна*

Редактор	<i>С. В. Сичова</i>
Комп'ютерний набір	<i>Н. М. Требіна, В. В. Шевченко</i>
Комп'ютерна верстка	<i>В. Ф. Походун</i>

Підписано до друку 16.11.2015. 32 стор. Тираж 5 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олесея Гончара
36038, м. Полтава. вул. Енгельса, 25а

<http://libgonchar.org> E-mail: pobugonchara@ukr.net